

ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

Петър Динев

Не е необходимо да се доказва връзката между текстология и литературна история. Въпросът е само в какви рамки се разбира и ограничава. Цели дялове от историята на литературата не могат да минат без помощта на текстологията. Такъв е случаят със старобългарската литература, стигнала до нас само в ръкописи, и то в огромното си множество по-късни преписи, в потока на времето претърпели промени, преправки, сериозни накърнения на първоначалния текст и т.н. При това голяма част от тези ръкописи са анонимни, без посочване на място-произход и време. Към това трябва да се прибавят многобройните случаи на смесвания на писателски имена и погрешни приписвания на авторство. Съвършено очевидно е, че в работата на един историк на старата българска литература текстологическото изследване заема голямо място, то е съществена част от литературно-историческото изследване. Преди то да бъде извършено, не може да се предприеме никакво осветляване на епоха и литературен процес, на писателска личност и литературна творба, на идейна насоченост и поетика. Има такива периоди в развитието на литературната историография, когато главните усилия на учените падат върху текстологическите изследвания. (В случая към текстологията трябва да прибавим и палеографията.) Текстологическите изследвания са свързани с упорит труд и с всеотдайност. Те изваждат от мрака цели периоди от историята на средновековната култура, борят се срещу смъртта и забравата, възкръсват писатели и творби. За съжаление този изнурителен труд невинаги намира нашето признание. С лека ръка ние сме готови да наречем тези учени „педанти“ и „книжни червеи“, да ги оскъrbим с пренебрежителни „архиварски“ епитети.¹ А без тяхната работа никакви сериозни научни обобщения не биха могли да бъдат осъществени. Безспорните успехи на историографията на старите славянски литератури в наше време станаха възможни само защото няколко предходни поколения текстолози и палеографи се бяха трудили и правили своите всекидневни открития.

Когато се касае за новата литература, обикновено отношенията между литературна история и текстология се свеждат до чисто практически задачи. Това се вижда добре от честото определение на текстологията като „приложна филология“, като „техника за издаване на текстове“, като дисциплина, родена от практиката — изучаване на ръкописите на писателите във връзка с издаване на техните съчинения. Или, както я определя един съвременен автор: „Основната

¹ Трябва да отбележа, че и т. нар. „педанти“ не остават длъжни на своите противници, обвиняват ги в импресионизъм и ги назовават „заплеси, които не заслужават сериозно внимание“ („не заслужавающие серьезного внимания верхогляды“); вж. В. Н. Перети. Из лекций по методологии истории русской литературы. Киев, 1914, с. 91—92; срв. също С. А. Райсер. Палеография и текстология нового времени. М., 1970, с. 120.

задача на текстологията се заключава в подготовката и публикацията на доброкачествен в научно отношение текст, който в най-голяма степен изразява истинските идейно-художествени възгледи на автора.¹ Ясно е — практическото приложението излиза на първи план.

Не бива да се отрича или подценява огромната работа, която текстолозите са извършили и продължават да извършват за подготовка на издания, на художествени, научни или философски творби и съчинения. Можем да си послужим с примера на руската и съветската практика — от времето на П. В. Аненков, който подготвя в 1855—1857 г. седемтомното събрание на съчиненията на Пушкин, — до многотомните образцови издания на руски и чужди писатели през последните десетилетия в Съветския съюз. Че текстологията в този случай не представя само сбор от практически правила, но изработва цяла теоретическа система за издаване на писатели (особено на класиците), показва и твърде значителният брой трудове, в които се разглеждат тези въпроси. Още Б. В. Томашевски в своя курс по текстология „Писатель и книга“ (1928, II изд. 1959) поставя два основни проблема: „единия свързан с интересите на науката, а другия — с интересите на практиката“, т.е. с издаването на писателите, с повишаването на качеството на книгата.² Д. С. Лихачов, който определя текстологията като самостоятелна научна дисциплина, не я откъсва от издателската практика; в „Текстология. На материале русской литературы X—XVII в.в.“ (1962) той отделя обширна глава, посветена на техниката на издание на текстовете (с. 468—537), а в „Текстология. Краткий очерк“ (1964) разглежда този проблем в специално приложение. Като признава две основни цели на текстологичните проучвания — едната свързана с литературната наука, а другата — с техниката на изданията, Е. И. Прохоров все пак посвещава своята „Текстология“ (1966) изключително на втората, практическата задача, както това се вижда и от подзаглавието „Принципы издания классической литературы“. Видният полски литературен историк Конрад Гурски озаглави своя забележителен труд по текстология „Sztuka edytorska“ — „Издателско изкуство“ (1956). При все че това е един теоретически труд (подзаглавието му е „Zarys teorii“), той е изцяло посветен на еднотипните („издателските“) проблеми. Наистина авторът предупреждава, че неговата тема „не са въпросите на техниката за издаване на книги, а само научни проблеми, които се свързват с подготвянето на правилен текст за печат“ (с. 5), но в същност всички теоретически въпроси водят неизбежно към практиката. Издателската практика намира широко място в цяла редица трудове, излезли през последните години в Съветския съюз.³ Обаче това „практическо“ определяне на текстологията не задоволява специалистите.

Отношенията между текстология и литературна история се разкриват не толкова в практическите задачи, които се поставят на текстологията, колкото в онова направление, което я определя като самостоятелна филологическа дисциплина. Д. С. Лихачов отхвърля делението на науките в наше време на помощни и основни — едни, които добиват материал, а други, които го използват.⁴ Изхождайки от особеностите и проблематиката на старата литература, той се противопоставя на схващането, което свежда текстологията до „система от похвати за добиване на първоначалния текст, който следва да бъде издаден“. Тази

¹ Редактирование отдельных видов литературы. Под редакцией проф. Н. М. Сикорского. М., 1973. с. 266.

² Б. В. Томашевский. Писатель и книга. Очерк текстологии. М., 1954. с. 30.

³ Издание классической литературы. Из опыта „Библиотеки поэта“, М., 1963; Принципы издания эпистолярных текстов. Вопросы текстологии. Вып. 3. М., 1966; М. П. Сенкевич. Литературное редактирование научных произведений. М., 1970; Редактирование отдельных видов литературы. Под ред. проф. Н. М. Сикорского. М., 1973, и др.

⁴ Д. С. Лихачев. Текстология. На материале русской литературы X—XVII в. М., 1962. с. 3.

система представя само едно от практическите приложения на текстологията. Задачите на текстологията са много по-широки. Лихачов ги формулира по следния начин (с оглед на старата литература): „Текстологията си поставя за цел да изучи историята на текста на паметника във всички етапи от неговото съществуване в ръцете на автора и в ръцете на преписвачите, редакторите, компилаторите, т.е. в цялото протежение, докато се е изменял текстът на паметника.“¹ Лихачов обстойно изяснява тая формулировка, изтъквайки, че историята на текста е широко понятие — тя обхваща не само генеалогията на преписите, но и идеологията на авторите и преписвачите. Историята на текста се превръща в история на създателите на различните преписи и редакции, а също и на техните читатели. „На първо място в текстологията излязоха човекът и обществото в онова ново тяхно разбиране, което дава историческият материализъм.“² По този начин историята на текста се свързва с историята на обществото. Лихачов продължава: „Текстологът е длъжен да бъде историк в най-широкия смисъл на тази дума и историк на текста специално. В никакъв случай не трябва да се правят практически изводи (за издаване на текста, за неговата реконструкция, за класификацията на неговите преписи и т.н.), преди да бъдат изчерпани всички възможности за установяване на конкретната картина, как текстът реално се е изменял, от кого е бил изменян и защо, в какви исторически условия се е създавал авторският текст и са били правени неговите преработки от следващите редактори“. . . „Зад всяко произведение и зад всеки ръкопис авторът е длъжен да вижда живота, който ги е породил, длъжен е да вижда реални хора.“³ Разбира се, историческият подход не освобождава текстолога от внимателното сравняване на текстовете, създаването на генеалогически таблици и т.н., но с това не се ограничава неговата работа.

Задачата, която се поставя на текстологията, е твърде сложна; тя засяга съдбата на отделния паметник и на неговите редакции и по този начин се доближава до литературната история, до голяма степен се включва в нея.

Онова, което Лихачов изтъква главно с оглед на специфичните особености на старата литература, бива пренесено и развито върху новата литература: „Текстът на произведението може да се изучава за изясняване на неговата история, за правилното и по-дълбоко разбиране (и по-нататъшно изтъкуване) на замисъла на автора, на съдържанието и формата на неговото произведение, за изясняване на творческия метод на писателя, психологията на неговото творчество, техниката на неговата работа и т.н.“⁴

Ето плоскостта, върху която трябва да търсим дълбоката вътрешна връзка между текстология и литературна история. Работата на текстолога става много по-трудна и много по-сложна. Задачите, които се поставят пред него, изискват не само общо филологическо образование, но и литературоведска подготовка. Касае се вече за познаване на цялостното дело на писателя, на литературната епоха и творческите процеси. Правилно известната съветска текстоложка В. С. Нечаева изтъква: „Може би не всеки литературовед-изследовател е длъжен да бъде текстолог, но всеки текстолог е длъжен да бъде литературовед-изследовател, при това изследовател, който изучава определена историческа епоха, творчеството на определен писател.“⁵

Необходимо е, когато сочим близостта между текстология и литературна история и особено увеличаването на ролята на историзма в текстологията, още

¹ Д. С. Лихачев. Текстология. 1962, с. 23, 27.

² Пак там, с. 24—25.

³ Пак там, с. 43.

⁴ Е. И. Прохоров. Текстология. М., 1966. с. 9—10.

⁵ Вопросы текстологии. М., 1957. с. 87.

в самото начало да подчертаем и различаващите ги моменти, специфичните техни особености.

Твърде важни са общите постановки на Лихачов за отношенияето между текстология и история на литературата. Тяхното сближаване не означава сливане. „Ако историята на литературата се занимава с изучаване процеса на развитието на цялата литература, то текстологията трябва да се занимава с изучаване процеса на развитието на отделните паметници. Историята на текста дава онези „съставни елементи на движението“ (израз на Томашевски), от които се формира историята на литературата.“¹ И още едно съотношение: „Текстологическото изследване — това е фундаментът, на който се строи по-нататъшната литературоведска работа.“² Но Лихачов предупреждава, че близостта между текстология и литературна история има своите граници: „При изучаване историята на текста изследователят е длъжен непременно да види зад предела на самия текст всички причини, които обуславят неговите изменения. Ето защо историята на текста е свързана с множество историко-литературни, исторически, историко-битови и други въпроси. Това не значи, че текстологията няма собствен обект на изследване. Един и същи предмет често се явява обект за изучаване на няколко науки. Важен е зрителният ъгъл. Текстологията изучава текста от гледище на неговата история. Почти всичко онова, което изучава историята на литературата, се използва и в историята на текста, но от определено гледище — обяснение на измененията, които се извършват в текста.“³

Изхождайки от тези общи положения, можем да потърсим и някои по-конкретни области, в които се проявяват целите и насоките на съвременната текстология и се изразяват отношенията ѝ с литературната история. Ще се опитам да ги свържа с материал и проблеми от историята на българската литература. Разбира се, не може да става и дума за разгърнато решаване на въпросите, а само за набелязване на някои отделни страни. Поради различията, които съществуват в текстологични проучвания на новата и старата литература, налага се разграничение и в разглеждането на проблемите.

По отношение на старобългарската литература днес на текстологията се възлагат задачи, които далеч надхвърлят нейната някогашна функция — да издири и съпостави преписите (в редки случаи автографите), вариантите и редакциите и да подготви най-подходящия текст за печат — основен, критичен или реконструиран. Преди всичко през последните години, главно във връзка с изданията на Климентовите съчинения, сказанието на Черноризец Храбър, Азбучната молитва, беседата на Презвитер Козма, словата на Йоан Екзарх, похвалното слово за Евтимий на Григорий Цамблак и др., се измени нашата представа за разпространението на старата българска литература извън България и особено в Русия. Ще дам само няколко примера. Докато Йорд. Иванов в 1931 г. отбелязва в „Български старини из Македония“ 12 преписа на Климентовото похвално слово за Михаил и Гавриил, то през 1970 г. в т. I от „Събрани съчинения“ на Климент са изброени 156 преписа, от които 126 са руска редакция. Похвалното слово за Илия е познато в 145 преписа (от тях 135 руска редакция), Поучението за Преображение в 120 преписа, Похвалното слово за Възкресение Лазарово в 115 преписа и т.н. К. М. Куев в своята монография „Черноризец Храбър“ (1967) издири и публикува 73 преписа на Сказание за буквите (от тях 63 руска редакция), а в труда си за Азбучната молитва (1974) — 38 преписа (всички в руска редакция). Ю. К. Бегунов установи 25 пълни преписа на беседата на Козма, всички направени в Русия („Козма Пресвитер в славянских литературях“, 1973). Няма да давам повече примери; само ще изтъкна, че много интересно е разпределението

¹ Д. С. Лихачев. Текстология. Краткий очерк. М., 1964. с. 7.

² Пак там, с. 26.

³ Пак там, с. 7.

на този огромен брой преписи на старобългарски произведения по векове. Забелязва се например едно такова явление на руска почва — необикновеното нарастване на преписите през XVI—XVII в.: 98 от Похвалното слово за Михаил и Гавриил (от 156 всичко), 103 от Похвалното слово за Илия (от 145), 91 от Почтението за Преображение (от 120), 53 от съчинението на Хръбър (от 73), над 30 от „Азбучната молитва“ (от 38), 15 от беседата на Козма (от 25) и т.н. Очевидно е, че се касае за едно закономерно явление. Тук няма да навлизам в него по същество. Искам само да изтъкна, че на текстологическото изследване в случая се поставя за задача не само да се анализират взаимоотношенията между съществуващите преписи (с оглед на установяване на основен текст за издание), но да се проучи и всеки препис сам за себе си във времето, обстановката и средата, в която се е явил, да се разкрие неговата обусловеност, да се проследи разпространението на литературните творби в различни епохи, а това значи да се навлезе в историята на литературата, да се осветлят литературният и творческият процес, да се обясни цялостно това изключително интересно явление — широкото разпространение на старобългарската литература в средновековна Русия. По този начин историята на текста — главна задача на текстологията — се превръща в история на литературата.

Интерес представлява още едно явление — редакционните изменения, които настъпват в отделните преписи. Когато се касае за по-голяма творба, отделните редакции могат да се свеждат до компилации или откъси, които се появяват в различни времена, влизат в състава на други произведения или сборници, проникват в различни литератури. Такъв е случаят например с беседата против богомилите на Презвитер Козма. Историята на нейния текст през вековете се превръща от история на една творба в история на международните връзки на българската литература. Историческата съдба на беседата бе проучена обстойно от Ю. К. Бегунов. Тъкмо такава е задачата на посочения негов труд; в първите редове на своя увод авторът заявява: „Целта на настоящата книга е да се покажат върху примера на едно произведение на българския писател от X в. Козма Презвитер дълбоките литературни връзки, съществуващи между българската, руската и сръбската литература в първите векове на тяхната история.“ В своя труд Ю. К. Бегунов изхожда от основните текстологически схващания на Д. С. Лихачов и проследява подробно историческата съдба на беседата в три литератури.

Ако специфичните особености на съществуване и разпространение на старобългарската литература дават възможност на литературния историк чрез текстологически изследвания да решава важни въпроси за съдбата на писатели и творби в широките рамки на литературния процес, при новата литература изпъкват на пръв план други проблеми. Тези проблеми се намират преди всичко в кръга на една творба, една писателска личност, едно литературно дело. Устойчивостта на авторския текст, правото на авторско вето спрямо текстови изменения, които могат да дойдат отвън, редуцирането на анонимността разграничават основно стара и нова литература, освен когато се касае за явления, които се намират на границата между двете литератури или на границата между литература и фолклор. Макар че и при новата литература могат да съществуват ръкописни преписи като форма на разпространение (в Русия през първата половина на XIX в. „Горе от ума“ на Грибоедов, у нас стихотворенията на Чинтулов и др.) и разнородни печатни публикации с едно или друго отношение към текста, все пак не върху тях се решава основно проблемът за историческата съдба на една литературна творба; много по-важен извор в случая са критиката и публицистиката, литературните дискусии, тиражите и читателските мнения, данните и оценките в писма и дневници, цензурата и т.н.

Историята на текста при новата литература означава преди всичко история на промените, които внася авторът в различните етапи от създаването и живота на литературната творба. Разбира се, текстологията се занимава и с промените, които идват отвън: от печатари, редактори, коректори, издатели и т.н.; тези промени се третираат като грешки, отклонения, покваряване на авторския текст. Но вътрешната динамика на творбата се разкрива именно в авторските изменения. Историята на текста хвърля светлина върху творческия процес, върху точното и пълно разбиране на замисъла, идейната насоченост и еволюцията на мирогледа, образите, поетиката, художествения метод и т.н., а това са проблеми, които влизат в литературно-историческото разглеждане. Текстологът борави както с ръкописни, така и с печатни извори; в основата на неговия анализ са автографите — чернови и белови, различните печатни редакции, понякога и чуждите преписи. Дори когато крайната цел е да се подготви основен или окончателен текст за издание, текстологът извършва работа, която има пряко отношение към литературното изследване.

Известният съветски текстолог-пушкинист Сергей М. Бонди, който има огромни заслуги за правилното разчитане на Пушкиновите чернови и който смята, че от цялото литературознание текстологията стои най-близко до точните науки, още в първите две страници на своята книга „Черновики Пушкина“ (1971) изтъква необходимостта от „непосредно художествено чувство, от добре изработен литературен вкус у изследователя, особено когато става дума за ръкописи на голям поет“ (с. 3). . . „Никакви „научно-обективни“ аргументи (исторически, биографични, лингвистични, стилистични и т.н.) не ще могат да опровергаят свидетелството на верния художествен вкус. . . “ (с. 4). Текстологическата работа изисква вътрешно „съпреживяване“, „субективно-естетически критерий“ — по израза на В. В. Виноградов (с. 210). Ето още един момент, който доближава работата на текстолога до литературното изследване. Бонди посочва примера с подправката на Пушкиновата „Русалка“, извършена в края на миналия век неграмотно от някои си генерал Зувев. Подправката обаче заблуждава видни учени тъкмо защото им е липсвал художествен критерий и своеобразна „проверка на практиката“.

Б. В. Томашевски отделя специално внимание на връзката между историята на текста и историята на литературата. Наистина той отбелязва, че историята на текста има ограничена област — преди всичко да изучи изменемостта, движението, еволюцията на текста. Но достатъчно е да видим проблемите, на които се спира, за да се убедим в близостта на текстологията до задачите на литературната история. Историята на текста е история на художественото произведение. Томашевски набелязва следните стадии: I. Подготовка (замисъл, събиране на материали, планиране); II. Създаване на произведението (чернови наброски, първа редакция); III. Обработка на творбата (работа над „чистия“ текст — беловата, обработка при повторните издания). Към работата на автора се прибавят извънлитературни, странични причинители на промени в текста. В началото на нашия век В. Н. Перетц изтъкна необходимостта от изучаване на творческата история на художественото произведение. След него Н. К. Пиксанов подчертаваше значението на творческата история като основа за разбиране на литературната творба. По този начин, сближавайки се с литературното изследване, текстологията навлезе в изучаването на творческия процес. Тук, разбира се, не бива да забравяме нейната специфична гледна точка.

Изучаването на творческата история не само поставя в тесен досег текстологията с историята на литературата, но дава нов облик на нейните собствени задачи, освобождава я от нейния външен, механичен, „научно-безстрастен“ характер — като сбор от статични правила и похвати. Текстологията се приближава до живата творба, до творческата личност. Литературното произведение

престава да бъде един затворен свят, съществуващ сам за себе си.¹ То е свързано с една личност, с биографията на един писател, с едно цялостно литературно дело, с едно време, с една литературна и обществена среда. Осветлявайки историята на текста като творческа история, текстологът се докосва до проблемите на структурата и композицията, до еволюцията на миросгледа, до езика и стила, до въпросите на поетиката. При това той борави с цялото литературно наследство — ръкописно и печатно, навлиза широко в биографията на писателя, използвайки дневници, писма, спомени, документи.

Тези моменти се откриват във всички етапи и съставки на текстологичното изследване. Това се вижда например много добре при проблемите на атрибуцията (установяване на авторството) и датирането. Съвременната текстология решава тези въпроси в светлината на цялостното дело на писателя. Тя използва както преки, документални доказателства, така и косвени доводи: вътрешна критика на текста. Във вътрешната критика на текста влизат идейният анализ на произведението, вникването в творческата личност, езиковият и стилистическият анализ. На анализа на стила и езика на писателя посвети многобройни изследвания, станали вече класически, В. В. Виноградов. Между тях трябва да бъдат отбелязани особено книгите „О языке художественной литературы“ (1959) и „Проблема авторства и теория стилей“ (1961).

Заниманията с атрибуцията и датировката като специфично текстологически задачи неизбежно водят и до резултати, които имат пряко отношение към литературната история: по-дълбоко вникване в литературната творба, по-пълно проучване на езика и индивидуално-художествения стил, изясняване случаите на литературни мистификации, подправки и преработки, погрешни приписвания на авторство, псевдоними, анонимни и апокрифни произведения, попълване и оформяне на циклизацията на творбите, уточняване на факти от биографията, личността и развитието на отделния писател и от общото литературно развитие. Тук трябва да прибавя, че и при други моменти на текстологическата работа се решават въпроси на литературната история. Такъв е случаят с критическия апарат и коментара при пълните събрания на съчиненията, научните и академичните издания. Пък и самите събрани и академични издания на отделни писатели оказват неоценима помощ на литературния историк като цяло и специално с ония свои части, където се публикуват писателски писма, дневници, чернови и ръкописни редакции.

Засегнатите тук проблеми могат да бъдат илюстрирани с примери от българската литература през XIX и XX в. Един от най-важните въпроси винаги е бил този за установяване на текста на творби на цяла редица видни български писатели — от Чинтулов и Ботев до Вапцаров и Фурнаджиев. Трябва да се признае, че в това отношение е извършена значителна текстологическа работа — и не само с оглед на издаване, а преди всичко за подготовка на текст, който да бъде стабилна основа за изследване делото на един или друг писател. Ботев е бил обект на най-голямо внимание — и това внимание продължава и до днес. Безспорно едни от най-ценните изследвания в това отношение са написани от Ив. Хаджов.² Интересен е случаят с Д. Чинтулов — при него въпросът се усложнява от обстоятелството, че стиховете му са се разпространявали предимно чрез преписи (той е дал за печат само три стихотворения в „Цариградски вестник“ през 1849 г.). Тук идва на помощ текстологическото изследване; въпреки извършената работа (главно от В. Пундев и Н. Табаков) все още редица конкретни въпроси чакат своето решение. Сложни въпроси съществуват при

¹ Вж. критиката на механичната текстология у Д. С. Лихачев. Текстология, М., 1962, с. 6—20.

² Вж. особено Ив. Хаджов. Стихотворенията на Ботева. Т. I. Поправки и преработки С., 1947; Т. II. Увод, дефинитивен нормализиран текст, езиковолитературен коментар. С., 1948.

Петко Славейков. Те не идат — както при всички възрожденски писатели — само от примитивността на печатарската техника (тежки условия, непоследователност, небрежност, печатни грешки, липса на професионален опит), но и от следосвобожденските издания, направени без достатъчна текстоложка работа или при значителна субективна намеса (например в изданието от 1901 г., подготвено от Пенчо Славейков). Въпросът за установяването на текста се поставя дори и при такива писатели като Вазов и Елин Пелин. Вазов твори и печата повече от половин век; през това време се изменя и развива литературният език, а заедно с него и езикът на писателя. Напълно нормално е езикът на Вазов от седемдесетте години на XIX в. да се отличава от езика му след 50 години. Какви трудности за издателя представлява това развитие, проличава много ясно от 22-томното издание, което сега започва в изд. „Български писател“. (Трябва да изтъкна, че изд. „Български писател“, особено при издаването на българските класици, на практика извършва значителна текстологическа работа.)

Установяването на текста се затруднява особено в случаи, когато в края на живота си авторите са извършили поправки в своите творби — и вместо да бъде подобрен, текстът е покварен, лишен е от първоначалната свежест на емоцията, от образите и асоциациите, създадени от несдържаното младежко въображение. Такива случаи имаме при К. Христов, а в ново време — при Н. Фурнаджиев. Стремейки се към по-голямо идейно изясняване на образите, Фурнаджиев през 1959 г. внесе поправки в стихотворенията си от книгите „Пролетен вятър“ и „Дъга“. Ще дам пример с многоизвестното стихотворение „Конници“. Стиховете:

Конници, конници, конници, кървави конници,
моя родино и пламнало родно небе. . .

във втората редакция звучат:

Конници, конници, конници, кървави конници,
втурнати лудо под нашето родно небе.

Стихът „Там изгоряха селата и пеят бесилките“ е поправен: „Там изгоряха селата и *скърцат* бесилките“ и т. н. И в двата посочени примера образите са обеднени и принизени. Затова редакторите на четиритомното издание на Н. Фурнаджиев Г. Цанев и Хр. Радевски правилно се върнаха към първата редакция. В същност самият Фурнаджиев скоро разбра погрешната си стъпка и през 1963 г. в редица случаи възстанови първоначалните редакции.

Твърде рано у нас започна изучаването на различните редакции на творбите на отделни писатели — преди всичко за изясняване на творческия замисъл, за изучаване на творческия процес и творческата история, за по-дълбоко вникване в съдържанието, за разкриване на особеностите на поетиката. Без да си поставям за задача да приведа цялата съответна литература, ще отбележа само някои отделни проучвания: изследванията на В. Н. Златарски, Б. Пенев, В. Велчев, Б. Ст. Ангелов, Н. Драгова и други върху Паисиевата „История славеноболгарская“; работите на М. Арнаудов върху Яворовите драми, на С. Султанов върху Йовков; някои проучвания на Т. Боров, П. Русев, Кр. Генов върху текста на Елин Пелин; многобройни работи върху стихотворенията на Ботев (Ив. Хаджов, д-р К. Кръстев, М. Арнаудов, Цв. Унджиева, Ил. Тодоров и др.); студии върху „Под игото“ (К. Ничева), Л. Каравелов (Ил. Конев, Цв. Унджиева, П. Тотев, Д. Леков), П. Р. Славейков (Б. Пенев, Г. Цанев, Цв. Македонска, С. Баева, Ел. Диловска), някои статии на Ст. Каролев върху съвременната ни белетристика и др. За да може тази изследователска работа да продължи успешно, необходимо е да се обърне повече внимание на запазването и публикуването на писателските архиви.

Далеч по-сложен е въпросът при проучване на побългаряванията през епохата на Възраждането — не само в белетристиката, но и в поезията (у П. Р. Славей-

ков). Но тук задачите надхвърлят кръга на текстологията и минават в друга важна област на литературното изследване. Сравнително малко са самостоятелните работи върху творческата история, но те излизат до голяма степен извън рамките на „класическата“ текстология. Публикуваха богат материал Ив. Д. Шишманов за Ив. Вазов; М. Арнаудов за Яворов; Димо Минев за Йовков и др.

В развитието на българската текстология значително място заема проблемът за атрибуцията. И досега не е решен окончателно спорът за Ботевото и Каравеловото литературно наследство: направени са многобройни изследвания във връзка с „Неизвестни съчинения“ на Ботев, издадени от М. Димитров в 1924 г. (М. Димитров, Ив. Клиничаров, Г. Бакалов, Ал. Бурмов, Цв. Унджиева), файлетоните от рубриката „Знаеш ли ти кои сме?“ (М. Димитров, Ал. Бурмов, М. Арнаудов, Цв. Унджиева), публицистиката на Л. Каравелов (М. Димитров, Л. Ерихонов), статиите на Вазов в „Народний глас“ (Ем. Стефанов, М. Цанева), драмата на Т. Пеев „Фудулеску“ (Д. Леков) и др.

Текстологията и литературната история се докосват при документалните издания (писма, ръкописи, архивни материали, спомени). Тук публикациите са твърде много, но не са подчинени на никаква система. Ролята на център би могъл да играе „Литературният архив“, издаван от Института за литература при Българската академия на науките. Тук не говоря за изданията на самите съчинения на писателите. След Освобождението поставя началото на тези издания Зах. Стоянов (със съчиненията на Хр. Ботев и Л. Каравелов). Значителни заслуги след това имат издателствата на Ал. Паскалев, Т. Ф. Чипев, „Хемус“, Българската академия на науките и в последните години „Български писател“. Заслужава да се отбележи и работата, която се извършва при издаване на научното и философското наследство (издателството на БАН, изд. „Наука и изкуство“) и световната художествена класика (изд. „Народна култура“). Достиженията не бива да се отричат, но издателската дейност в тази насока е необходимо да бъде поставена на по-здрави основи, съобразена с изискванията на съвременната текстология и с нуждите не само на читателя, но и на литературното изследване.

Тук не засягам два интересни въпроса: текстологията на фолклора и текстологията на превода. В тази област изследванията са оскъдни. Какви интересни въпроси могат да изникнат, дори когато се касае за превода на научни и философски съчинения, показват встъпителните статии на проф. Ц. Торбов към неговия превод на „Критика на чистия разум“ и „Критика на практическия разум“ на Имануел Кант (1967, 1974). А що се отнася до текстологията на фолклора, достатъчно е да си спомним двата огромни тома на Ст. Веркович „Веда словена“ (1874, 1881), чиито епически песни се оказаха мистификация. И тук се постави въпросът за атрибуцията и бе решаван в един дълъг период от славистичната наука.

Приведените български примери потвърждават общите положения от взаимоотношенията между текстологията и литературна история. Тук не бих искал да се застъпвам за важното изискване, което бележити учени (В. В. Виноградов, Б. В. Томашевски и др.) поставят пред текстолозите — да имат литературоведска култура. По-скоро бих поставил другия въпрос: необходимостта литературоведите да бъдат запознати с проблемите и принципите на текстологията. Че това не е излишно изискване, показва обстоятелството, че литературоведите и литературни историци често навлизат в текстологията. И това е неизбежно — самият характер на литературното изследване го налага. Текстологията ни учи на уважение към факта и на дисциплина на ума. Тя съвсем не пречи на полета на мисълта; тъкмо обратното — създава здравата почва, върху която трябва да се извърши този полет. Ако приемем, че литературните историци са космонавти, които търсят нови светове в безбрежното космическо пространство на мисълта, то текстологията може би е земната станция, която контролира техния път и ги предпазва от катастрофи.